ئەدەبىياتتا ئىسلام روھى

(ئىسلامىزىم)

مۇنبەر ئىسلام تور بېكىتى
ئۇيغۇر تەرجىمە مەركىزى

2

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

-ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن-

ئەدەبىياتتا ئىسلام روھى

(ئىسلامىزىم)

ئىنقىلما:

ئەدەبىياتتا ئىسلام روھي- ئەدىبنىڭ ئىجادىي پائالىيەتلىرىدە ئوتتۇرىغا قويغان ئەخلاقىي قاراشلىرى بويىچە ئەدەبىياتنى ئەقىدىگە، شەرىئەتكە، شۇنىڭدەك ئىسلامنىڭ قىممەت قاراش، تەلىمات ۋە غايىلىرىنى يۇرۇتۇشقا خىزمەت قىلدۇرۇشتا چىك تۇرۇشتىن ئىبارەت نوقتىدا سەممىيىتىنى گەۋدىلەندۈرۈشى، تۇرمۇش ۋە دەۋرگە ئائىت مەسىلەر ئۈستىدە قەلەم تەۋرەتكەندە، ئىزچىل ھالدا مەركىزدە ياشاپ كەلگەن ئىسلامنىڭ ئىجابىيلىقنى ئىپادىلىشى، دېمەكتۇر. مۇشۇنداق بولغاندا ئۇنىڭ يازغان ئەسەرلىرى ئىسلامنىڭ ئەخلاق، تەسەۋۋۇر ۋە كائىنات، تۇرمۇش، ئىنسان ھەققىدىكى ئەتراپلىق قاراشلىرىغا ئويغۇن شەكىلدە مەيدانغا چىقىدۇ. ئىنسانلارنىڭ دىنلار بىلەن ۋە مەيلى كوللىكتىپ ياكى يەككە شەكىلدە بولسۇن بارلىق مەخلۇقاتلار بىلەن ئالاقىسىغا دائىر ھەققەتلەرنى ئىسلامنىڭ ھەققەتلىرى بىلەن توقۇنۇشۇپ قالمايدىغان، ئەڭ ئاددىي ۋە نازۇك نوقتىلاردا بولسۇن ئۇنىڭ روھىغا قارشى يۈنۈلۈش شەكىللەندۈرمىگەن دائىرىدە ئىپادىلەيدۇ.

(ئەدەبىياتتا) ئىسلامىزمنىڭ ئۆلچەملىرى:

- يۇقىرىقى ئىنقىلما ئىسلامىي خاراكتېرگە ئىگە ئەدەبىي ئەسەرلەردە ھازىرلىنىشقا تېگىشلىك بىر- بىرىنى تولۇقلايدىغان بىر قاتار ئۆلچەملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. بۇ ئۆلچەملەرنىڭ بىر قىسمى ئەسەرنىڭ ماھىيىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك مەزمۇندا ئىپادىلەنسە، يەنە بەزىلىرى ئەسەرنىڭ گەۋدىسى ياكى شەكلى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. مەيلى قانداقلا بولمىسۇن، بۇ ئىككى خىل ئامىل ئىسلام روھىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ئاساسىي مۇددىئاسىغا ماسلاشقان ھالدا ئىلگىرلەيدۇ. ئەقىدىدە چىك تۇرۇش، چىنلىق، ئېنىق ئىپادىلەش، ئىجابىيلىق، ئۆتكۈرلۈك ۋە ئىزچىللىق بۇ ئۆلچەملەرنىڭ ئەڭ مۇھىملىرى:

1- ئەقىدىدە چىك تۇرۇش:

بۇ - ئەدىبنىڭ ئەقىدە، شەرىئەت، ئىسلامنىڭ قىممەت- قاراش، ئەخلاق، شۇنىڭدەك، ئىسلامنىڭ ئاساسىي مەسىلىلىرى، كۆزلىگەن نوقتىلىرى ۋە ئومۇمىي غايىلىرىگە خىزمەت قىلىشنى كۆزلىگەن ئەدەبىي ئەسەرلەر ئىچىمدا ئەقىدىگە مۇناسىۋەتلىك قاراشنى ئىسلام ھەقىقەتلىرىنىڭ تەبىئىي ھېس-تۇيغۇلىرىغا خىلاپ بولمىغان شەرت ئاساسىدا ئومۇملاشتۇرۇشتا چىڭ تۇرۇشى، دېگەنلىكتۇر.

2- چىنلىق:

ئەدىب ئوقۇرمەنگە ئۆزىنىڭ بارلىق ئەدەبىي ئەسەرلىرىنىڭ ئىسلامىي تەسەۋۋۇر، گۈزەل ئەخلاق چاقىرىقى، ياخشىلىقنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە ئىسلامىي ۋىجدانغا نامۇۋاپىق بارلىق ناچار خاھىشلاردىن يىراق ھالدا مەيدانغا كەلگەنلىكى ھەققىدە چىن تۇيغۇلارنى تەقدىم قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇشى، دېمەكتۇر. ئەدىبنىڭ يالغۇز قىسىم ئەسەرلىرىنىڭلا ئىسلامىي چىنلىققا ئويغۇن بولۇشى، ئۇنى ئىسلامىي ئەدىبلەر قاتارىغا قويۇش ئۈچۈن كۇپايە قىلمايدۇ.

3- ئېنىق ئىپادىلەش:

ئىسلامىيەتتە ئەدەبىي ئەسەر ماھىيەت ۋە قورۇلما ياكى مەزمۇن ۋە شەكىلدىن ئىبارەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەسەرنىڭ مەزمۇن ۋە قورۇلمىسى ئىسلامىي ئىكەنلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈشتە ئوقۇرمەن دەرھال چۈشىنەلىگۈدەك دەرىجىدە ئېنىقلىققا ئىگە بولۇشى لازىم. بۇنداق بولغاندا ئەدىبنىڭ ئىسلامىي ئېقىمغا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئەسەرلىرىگە قاراپلا بىكىتىش مۇمكىنچىلىكى مەيدانغا كېلىدۇ.

4- ئىجابىيلىق:

ئىجابىيلىق دېگەندە، ئىسلامىي ئېقىمغا مەنسۇپ ئەدىبنىڭ ئىسلامىي ئەقىدە ۋە تەسەۋۋۇرنى ياقلىشى، ئۇنىڭغا قارشى يول تۇتماسلىقنىڭلا يېتەرلىك بولمايدىغانلىقى، ئۇ يۇقىرىقىلاردىن سىرت، يۈزلۈنۈشىدە ئىجابىي يول تۇتىشى، ئىسلام بىلەن بىر سەپتە تۇرۇشى، ئۇنى ھىمايە قىلىشى، دۈشمەنلىرىگە پىكرى، سۆز- ھەرىكەتلىرى ۋە ئەخلاقىي ساھەلەر بويىچە قارشى تۇرۇشى قاتارلىقلارنىڭ زۆرۈرلىكى كۆزدە تۇتىلىدۇ. ئەدەبىياتتا ئىسلامىزم، ئەدىبنىڭ ئەسەرلىرىدە ھەرقانداق شارائىت ئاستىدا بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ئەقىدىسىنى قوغداش مەسىلىسىدە ئىككىلىنىشكە ئىمكان قالدۇرمىغۇدەك دەرىجىدە مەيدان ھازىرلىشىنى شەرت قىلىدۇ.

5- ئۆتكۈرلۈك:

ئەدىبنىڭ ئەدەبىي ئەسەرنى تىما ۋە مەزمۇنغا خىزمەت قىلىدىغان ئۇسلۇبتا ئوتتۇرىغا قويۇشى، ئوقۇرمەننى قىزىقتۇرۇشى ۋە ئومۇمەن قەلبىي ئېتىقادىدا قانائەتلەندۈرۈشى، دېمەكتۇر.

6- ئىزچىللىق:

بۇنىڭدا، ئىسلامىزم ئەدەبىياتىغا مەنسۇپ ئەدىبنىڭ ئۇنىڭغا بولغان تەۋەلىكىنى ئىزچىل ھالدا چوڭقۇرلاشتۇرۇپ مېڭىشىنىڭ زۆرۈرلىكى، ئىسلامىي ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلالمايدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغىنىدا، ئىلگىرى يازغان ئىسلامىي روھقا ئىگە ئەسەرلىرىگە مەيلى ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن شەكىلدە بولسۇن ئۇيغۇن كەلمەيدىغان قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويماسلىقىنىڭ مۇھىملىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئىلگىرى باشقا ئېقىملار بويىچە ئەسەر يېزىپ، كېيىن ئىسلامىي ئېقىمغا مەنسۇپ بولغانلارغا نىسبەتەن ئىزچىللىق ئۆزگىچە مەناغا ئىگە بولۇپ، بۇ يەردە ئۇلارنىڭ ئىسلامىي ئېقىمغا مەنسۇپ بولۇشتىن ئىلگىرى غەيرى ئىسلامىي ئېقىملارغا قايتماسلىقىنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ئەھۋالنى مۇخەزرەم (ئەسلىدە غەيرى ئىسلامىي ئەدەبىي ئېقىمنىڭ مەنسۇپلىرى بولۇپ، كېيىن ئىسلامىي ئېقىمغا قوشۇلغانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەكسىچە يول تۇتقانلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، دېيىدىغانلارمۇ بار.- تەرجىمان) شائىرلاردىن كەئب ئىبنى زۇھەير، ھەسسان ئىبنى سابىت .. قاتارلىقلاردا روشەن ھېس قىلىمىز.

قورۇلۇشى ۋە ئاساسلىق كىشىلىرى:

كەئب ئىبنى زۇھەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

كەئب ئىبنى زۇھەيردىن باشلاش ئارقىلىق ئەدەبىياتتىكى ئىسلامىزمنىڭ دائىرىسىنى كېڭەيتىش مۇمكىن. ئىسلامىزم ئىسلام ئالەمدىكى مۇئەييەن شەخس ياكى مۇئەييەن ۋاقىتقا خاسلاشتۇرۇۋېلىش مۇمكىن بولمايدىغان دەرىجىدىكى كەڭ دائىرىدۇر. ئىسلام ئەدەبىيات مەدرىسىسىنى شەكىللەندۈرۈش يولىدا كۈچ چىقارغان بەزى ئىسلام ئۆلىمالىرى ئەمەلىيەتتە شەخسى قاراشلاردىن ھالقىغان تېخىمۇ چوڭقۇر مەزمۇنلارنى ئىپادىلەشنى مەقسەت قىلاتتى. بۇ ئەدەبىياتتىكى ئىسلامىي ئېقىم ياكى بىر سۆز بىلەن ئىپادىلىگەندە "ئىسلامىزم" ئىدى. بۇ خىل يۆزلىنىشنىڭ كەئب ئىبنى زۇھەيرنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مەدھىيلەپ "لامىييە" قەسىدىسىنى ئوقۇغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭغا ئۆز تونىنى كەيدۈرۈپ قويغان لەھزىلەردىن باشلانغانلىقىنى ھېس قىلىش مۇمكىن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ئەقىدىسىنى چىقىش قىلغانلىقى ۋە چىن ئىپادىلىگەنلىكىدىن مەمنۇن بولغان. "مهند من سيوف الهند المسلول" دېگەن مىسرانى "مهند من سيوف الله مسلول" دەپ تۈزىتىپ قويغان. بۇ شېئىر دەۋەت ساھەسىدە مۇبالىغىدىن يىراق ئىسىل نىشان ۋە يۈكسەك غايىگە ئىگە. بۇ خىل يۆزلىنىشنى زەمەخشەرىي "كەششاف"تا ناھايىتى يارقىن ئىبارىلەر بىلەن ئىپادىلىگەن.

ھەسسان ئىبنى سابىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ :

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شائىرى ھەسسان ئىبنى سابىت جاھىلىيەت ۋە ئىسلامنى باشتىن كەچۈرگەن مۇخەزرەم شائىرلارنىڭ بىرى. ئۇ دەسلەپ ئىمان ئېيتقان خەزرەجلىكلەر بىلەن بىرلىكتە ئىسلامنى قوبۇل قىلغان. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ قەلبىنى ئىسلام نۇرى بىلەن يورۇتقاندىن باشلاپ، مۇسۇلمانلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھادىسىلەرنى خاتىرىلەيدىغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غازاتلىرىنى مەدھىيىلەيدىغان، مۇشرىكلارنىڭ شائىرلىرىغا كۈچلۈك رەددىيە قايتۇرىدىغان ئەقىدە شائىرىغا ئايلاندى. ئۇ، ئىسلامنىڭ ئۇلۇغلىقىنى بايان قىلىش، ئۇنىڭ ئەدەب- ئەخلاقلىرى بىلەن ئەخلاقلىنىش، ھۆكۈملىرىگە ئەمەل قىلىشقا چاقىرىدىغان نەسر ۋە نەزمىلەرنى ئېيتتى. شېئىرلىرىدا قورەيشلەرنىڭ نادانلىقىنى پاش قىلدى. قۇرئان كەرىمنىڭ ئىسلام قانۇنچىلىقىنىڭ بىرىنچى مەنبەسى ۋە ھەق شەرىئەتنىڭ، ھىدايەت ئەلچىسىنىڭ ئاساسى ئىكەنلىكىگە ئىشارە قىلدى. ئىسلامنىڭ ھەقىقەتلىرىنى بايان قىلىشتا ئەدەبىياتنىڭ ئوينايدىغان رولىنى روشەن گەۋدىلەندۈردى. ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى شېئىرلىرى قۇرەيزە ۋە ئەھزاب ئۇرۇشلىرىدا، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئوقۇغان مەدھىيىلىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. ئۇ شېئىرلىرى ئارقىلىق ئىسلامنىڭ قىممىتىنىڭ تەۋھىدتە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى.

ئابدۇللاھ ئىبنى رەۋاھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

ئابدۇللاھ ئىبنى رەۋاھە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسلامنى قوغدىغان ئۈچ شائىرىنىڭ بىرى ئىدى. گەرچە ئۇ ھىجرىيەنىڭ سەككىزىنچى يىلى شېھىت بولغان بولسىمۇ ئۇنىڭ بىزگىچە يېتىپ كەلگەن شېئىرلىرى چەكلىك ئىدى. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئىسلامنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن ئوخچۇپ چىققان جاسارەت، پەيغەمبەر سۆيگۈسى، دىندا مۇستەھكەم تۇرۇش ۋە ئۇنى مۇداپىئە قىلىش، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ ئەلچىسىگە ئىتائەت قىلىش قاتارلىقلارغا ئوخشىغان ئىسلامنىڭ ئەڭ مۇھىم قاراشلىرىنى ئۆزىدە مۇجەسسەملەشتۈرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئابدۇللاھ ئىبنى رەۋاھە ھەقىقەتەنمۇ ئىسلام جىھادى شېئىرلىرىنىڭ بايراقدارى ئىدى. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئېيتقانلىرىمىزنىڭ جانلىق شاھىدى. دوكتۇر مۇھەممەد ئىبنى سەئد ئەششۇۋەيئىر مۇنداق دەيدۇ: "ئابدۇللاھ ئىبنى رەۋاھە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆرسەتمىلىرىدىن ئىسلام شېئىرىيەتچىلىكىنىڭ ياقلاپ مېڭىشى زۆرۈر بولغان ئەڭ گۈزەل يۆنۈلۈشىنى، ئىپادىنىڭ چىنلىقى، مۇددىئا- مەقسەتنىڭ ساغلاملىقى، تەنقىدىي بايانلاردا قوپاللىق قىلماسلىق ۋە ئىبارىلەرنى ئىستىمال قىلىشتىكى مۆتىدىللىق خۇسۇسلىرى بويىچە ئەڭ بەدىئىي دائىرىنى سىزىپ ئالغان."

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

ئەققاد، تاھا ھۈسەيىن رەھبەرلىكىدىكى غەربلەشتۈرۈش ئېقىمىغا قارشى تۇرۇش يولىدا ئىسلامىزم ئەدەبىياتىدا ئەڭ چىڭ تۇرغان يازغۇچىلارنىڭ بىرى بولسا كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن

ئەققادنىڭ بۇ خۇسۇستا ئېيتقانلىرىنىڭ ۋەزنى بار. ئۇ ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دانىشمەنلىكى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

ئۆمەر ئىبن خەتتاب ئەدىب، تارىخچى ۋە فىقھشۇناس ئىدى. (344-بەت) ئۇ شېئىرغا، مەسەللەرگە ۋە ئەدەبىي پارچىلارغا تولىمۇ كۆڭۈل بۆلەتتى. ئۇ شېئىر ئېيتاتتى ۋە ئۇنى مىسال كەلتۈرەتتى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ يالغۇز خەلىپىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ھاياتى بويىچە بىر ئەدىب ئىدى. ئۇ، دىنىي ئىشلارغا مەسئۇل كىشىلەر ياكى ئىشەنچلىك قازىلار تەرىپىدىن ئېتىراز بىلدۈرۈلگەن شېئىرلاردىن باشقا شېئىرلارغا قارشى تۇرمايتتى. ئۇ، مەسخىرە خاراكتېرىنى ئالغان شېئىرلارنى چەكلىگەن. ئىسلام تەرىپىدىن رىغبەتلەندۈرۈلگەن يۈكسەك مەنالارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان شېئىرلار ئۇنى ئۆزىگە قاتتىق جەلىپ قىلغان. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شېئىرنىڭ تەلىم-تەربىيە غايىسى بار، دەپ قارايتتى. ئۇ ئەبۇ مۇسا ئەشئەرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا يازغان بىر پارچە خېتىدە "سەندىن ئىلگىرى كەلگەنلەر شېئىر ئۆگۈنۈش بىلەن بولغان. چۈنكى شېئىر گۈزەل ئەخلاق، توغرا قاراش ۋە نەسەبلەرنى تونۇشقا ئېلىپ بارىدۇ..." دېگەن بولسا، ئوغلىغا "ئەي ئوغلۇم.. گۈزەل شېئىرلارنى يادلىغىن، ئەخلاقىڭنى ياخشىلايدۇ.. ياخشى شېئىرلارنى يادلىمىغان كىشىلەر ھەققىي يۈسۈندا تەربىيەلەنمىگەن، ئەدەب- ئەخلاقتا يېقىنلاشمىغان كىشىلەردۇر." دەيدۇ.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئۆلچەملىرى ھەققىدە توختىلىپ: "شېئىرنىڭ ياخشىلىرىنى، ھەدىسنىڭ گۈزەللىرىنى سۆزلەپ بېرىڭلار.. شېئىرنىڭ ياخشىلىرى گۈزەل ئەخلاققا ئېلىپ بارىدۇ، يامانلىقلاردىن توسىدۇ" دېگەن.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قارىشىدىكى ئىسلامىزم ئەدەبىياتى تەسەۋۋۇرىنى تەكىتلەيدىغان مەسىلىلەرنىڭ بىرى، نۇئمان ئىبن ئەدىي يازغان بىر پارچە شېئىرىدا ئىسلامنىڭ غايە ۋە مەقسەتلىرىدىن ھالقىغان قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان چاغدا ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭ ئۆزىگە قاراشلىق بىر ۋالىي بولۇشىغا قارىماي، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتقان. نوئمان ئۆزىنىڭ پەقەت شائىر ئىكەنلىكىنى، شېئىرىدا ئوتتۇرىغا قويغان قاراشلىرىنىڭ يالغاچ شەكىلدە يېزىلغان بىر پارچە شېئىرغا تايىنىپ تۇرۇپ يازغانلىقتىن باشقا ھېچ ئىش قىلمىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ قويغان ئۆزرىنى خاھلىقىنىمۇ قوبۇل قىلمىغان. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يەنە ھەتىيئەنى زەبەرقان ئىبن بەدرىنى شېئىر ئارقىلىق مەسخىرە قىلغانلىقى ئۈچۈن تۈرمىگە تاشلىغان. ئەلۋەتتە بۇ مەسىلىدە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئوخشىغان بىر كىشى بۇنىڭدىن باشقا يول تۇتمىغان بولاتتى. بۇلارغا ئاساسەن، ئەگەر تەبىرىمىز خاتا بولمىسىلا، ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنى چىڭ تۇتۇش مەجبۇرىدۇر. ئىسلامىزم ئەدەبىياتى شەرت قىلىنغان ئىكەن، ئەلۋەتتە مەسئۇلىيەتنى تەقەززا قىلىدۇ.

ئۆمەر ئىبن ئابدۇلئەزىز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

سۆزىسىزكى، ئۆمەر ئىبن ئابدۇلئەزىز ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك ئاساسچىلىرىنىڭ بىرى؛ چۈنكى ئۇ، ئەدەبىي ئەسەرلەر ئىجادىيىتىدە دىنىي قاراشلاردا چىڭ تۇرۇش، ئىسلامنىڭ پرىنسىپلىرىغا تولۇق بويسۇنۇشنىڭ مۇھىملىقىنى سۆزلەش بىلەنلا بولدى قىلماستىن، ئۇنىڭ ئەمەلىي مسائىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدى. ئۇنىڭ مەدھىيەسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر ئەدەبىي ئەسەردىكى قوبۇل قىلىش مۇمكىن بولغان بىر نوقتىدا ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ئىسلامنىڭ ئاساسىي مەقسەتلىرىدىن ھالقىپ كەتمەسلىكىنى ئەسكەرتكەن. ئۇ شائىرلارنىڭ ئۆزىنى مەدھىيەلىشىنى توسىغان. كەسىر ئىبن ئابدۇرراھمان بىر پارچە شېئىرىدا ئۇنى تىلغا ئېلىپ ئۆتكەندە، ئۇ ھەققەتنى شېئىرىي ئىجادىيەتتىكى بەدىئىيلىكنى قوبۇل قىلىشنىڭ ئاساسى ئۆلچىمى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويغان ۋە كەسىرگە "شۇنداق، ھەققەتكە مەنسۇپ بولمىغان نەرسىلەرنى ئوتتۇرىغا قويما" دېگەن.

ئۆمەر ئىبن ئابدۇلئەزىزنىڭ ئەدەبىياتنىڭ ئەخلاق ۋە يۈكسەك غايىلەرنى ياقلىشى مەسىلىسىگە سەل قارىمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان نوقتىلارنىڭ بىرى، ئۇنىڭ خەلىپىلىكنى ئۈستىگە ئالغان چاغدا شائىرلار بىلەن ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن مەشھۇر قىسسىسىدۇر. شائىرلارنىڭ ئۆمەر ئىبن ئابدۇلئەزىزنىڭ ھۇزۇرىدا شېئىر ئوقۇش ئۈچۈن دەرۋازىدا ساقلاۋاتقانلىقى ھەققىدە خەۋەر بېرىلدى. سورۇندىكىلەرنىڭ بىرى شائىرلارغا ۋاستە بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شېئىرغا قولاق سالغانلىقىنى، شائىرلارغا رۇخسەت بەرگەنلىكىنى ئېيتتى. ئۇ، دەرۋازىدىكى شائىرلار كىملەر؟-، دەپ سورىدى. ئۇلارنىڭ ئىسىملىرى ئېيتىلغاندا، بىر- بىرلەپ رەت قىلدى ۋە رەت قىلىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىدىن مىسال كەلتۈرۈش ئارقىلىق ئىزاھلىدى. شائىرلارنىڭ ئارىسىدىن پەقەت جەرىرلا ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا كىرەلىدى، چۈنكى ئۇ شائىرلار ئارىسىدىكى ناچار تەرەپلىرى ئەڭ ئاز بىرسى ئىدى.

ئىبن قۇتەيبە ۋە باشقىلار:

ئىبن قۇتەيبە شېئىرنىڭ دىن، ئەخلاق ياكى ھېكمەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، ئۇنىڭ پايدىلىق مەنالارنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشىنى مۇھىم، دەپ قارىدى. مۇھەلھىل ئىبن يەمۇت ئىبن مەزرەئ، ئىبن ۋەكى تەنىيسى، سەئالىبىي، ئەمرۇ ئىبن ئۇبەيد، مسكەۋەيھ، ئىبن شەرەف ئەلقەيرەۋانىي قاتارلىقلارمۇ ئىبن قۇتەيبە بىلەن ئوخشاش قاراشتا ئىدى. ئىبن ھەزم غەزەل ئېيتىشتىن توسىغان، ئۆز تەسەۋۋۇرىغا ئاساسەن ئەدەبىياتتىكى ئىسلامىزم روھىنى جانلاندۇرۇش ئۈچۈن چەكتىن ئاشقان شەرتلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان. شۇنداق بولۇشقا قارىماي، كۆپىنچە ۋاقىتلاردا ئۆزى ئوتتۇرىغا قويغان شەرتلەرنىڭ دائىرىسىدىن چىقىپ كەتكەن. شېئىرنىڭ ئەدەبىياتنىڭ سەنئەتنىڭ يالغۇز بىرلا ژانىرى ئىكەنلىكىدە ھېچقانداق شەك يوق. بىراق شېئىر

ھەققەدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئىسلامىي پرىنسىپ ۋە ئۆلچەملەر ئەدەبىيات- سەنئەتنىڭ باشقا بارلىق ژانىرلىرى ئۈچۈنمۇ كۈچكە ئىگە.

ئەلىي ئەھمەد باكەسىير:

باكەسىير شېئىر، ھېكايە ۋە دىراما تۈرلىرى بويىچە ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنىڭ چولپىنى، دەپ سۈپەتلىنىدۇ. ئۇسلۇب يېتىلىشى، پىكرى قورۇلۇشى، نەزەر دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى ۋە مەدەنىيەت قوبۇل قىلىش مەنبەلىرىنىڭ رەڭدارلىقى باكەسىيرنىڭ شەخسىيتى ۋە قەلىمىنى شەكىللەندۈرۈشتە چوڭقۇر ئىزلارنى قالدۇرغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ يېقىنقى زامان دىرامالىرىنى دىراما يېزىشنىڭ ئۇسۇل- قائىدىلىرىنى ئىچكىرلەپ ئۆگىنىش ۋە چۈشىنىش ئاساسىدا يېزىپ چىققان.

باكەسىيرنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىكى ئاساسلىق يۆنۈلىشى ئۇنىڭ ئىسلامىي ئەقىدىسى، قىممەت قارىشى ۋە ھاياتقا بولغان توغرا تەسەۋۋۇرىدىن ئىبارەت ئىدى. نەجىيب كەيلانى باكەسىيرنىڭ "كىر ئارغامچىسى" ناملىق دىراممىسى ئۈستىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ مۇنداق دەيدۇ: ئۇ، ئاتمىشىنچى يىللارنىڭ دەسلەپكى يېرىمىدا مىسىردىكى بارلىق ئىشلارنىڭ تىزگىنىنى كوممۇنىستلارنىڭ مونوپول قىلىۋالغان مەزگىللەردىكى مېتودىنىڭ چىركىنلىكى، ئىدارە قورۇلمىسىنىڭ پەسكەشلىكى، خەلق مۇئەسسەسەلىرىنىڭ ئېغىشى قاتارلىقلارنى تەنقىدلەيدىغان جاسارەتلىك نىدا ئىدى. ئۇ مەزگىلدە كوممۇنىستلار دۆلەتكە قارشى شۇئارلارنى ئوتتۇرىغا چىقاردى. ئۇلار دۆلەت سىرتىدىكى خوجايىنلىرىدىن ئالغان ئىلھاملارنىڭ تەقەززاسىغا كۆرە پۈرسەتپەرەستلىك قىلىش، پىلانلارنى ئىجرا قىلىشۋاتاتتى. باكەسىيرنىڭ دىراممىسىدا مىسىردىكى ماركسىزم ئىدىيىسى ۋە ئۇنىڭ رەھىمسىز تەجرىبىلىرى تەنقىدلەش يۈشۈرۈنۈپ ياتاتتى.

مۇستەفا سادىق ئەررافئىي:

رافئىينىڭ ئەسەرلىرىدە ئىسلامىزم روھى قايناپ تۇراتتى. مەھمۇد سامىي ئەلبارۇدىي ئۇنىڭ پرىنسىپال شېئىرلىرىغا تەقرىزلەرنى يازغان بولسا، مۇستەفا لۇتفىي مەنفىلوتىي مەدھىيلەرنى ئوقۇغان. شەيخ مۇھەممەد ئەبدە "ئاللاھ تائالادىن سېنىڭ تىلىڭ ئارقىلىق باتىلنى ۋەيران قىلىپ تاشلايدىغان بىر قىلىچ ئايپىردە قىلىشنى تىلەيمەن" دېگەن سۆزلىرى بىلەن ئۇنى ئىلھاملاندۇرغان. ئۇ ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق بولغان. ئۇ بارلىق ئەسەرلىرىدە، شېئىرلىرىدا، تەتقىقاتلىرىدا، نەسىرلىرىدە ئىسلامنى غايە، تەۋھىد ئەقىدىسىگە خىزمەت قىلىشنى مەقسەت ۋە نىشان قىلغان. ئىنگلىزلارنىڭ ئىسلامغا قارشى سۈيىقەستلىرى، يەھۇدىي قىساسچىلىرىنىڭ پەلەستىندىكى سۈيىقەستلىرى ۋە ئەرەب تىلىنى يوقىتىپ، خەلق ئېغىز تىلىنى جانلاندۇرۇشنى كۆزلىگەنلەرنىڭ سۈيىقەستلىرىگە قارشى تۇرغان. رافئىينىڭ قارىشىچە ئىسلامنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك مەسىلىرى قۇرئان كەرىمنىڭ مۆجىزىلىك مەسىلىسى، نەبەۋىي بالاغەت مەسىلىسى ۋە ئىسلامىي ماقالىلار مەسىلىسىدىن ئىبارەت ئىدى.

ئەھمەد شەۋقىي:

ئەھمەد شەۋقىينىڭ بەزى شېئىرلىرىدا ئىسلامىزم روشەن ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ شېئىرلىرىدا ئىسلامىي كۆرسەتمىلەردە چىڭ تۇرۇش بىلەنلا بولدى قىلمىغان، بەلكى، ئىسلامنىڭ پرىنسىپ ۋە مەسىلىرىنى قوغداش، ھىمايە قىلىش يولىدا بەزى ئىلمىشلارغا كىرگەن. ئىسلامدىكى ئورۇشنىڭ دۈشمەنلىك ئورۇشى ئەمەس، بەلكى جىھاد ۋە مۇداپىئەلىنىش ئورۇشى ئىكەنلىكىنى ئىزاھلىغان. ئىسرا ۋە مىراجنىڭ روھ ۋە تەن ئارقىلىق رۇياپقا چىققانلىقىنى بايان قىلغان. دىنىي ئوقۇملار بىلەن كۆرەش، ئويغىنىش، ئەركىنلىك، ئىسلامىي شەرەپنى ھىمايە قىلىش، ئەركىنلىك، تۈزۈم ۋە شۇرا (كېڭەش) قاتارلىق مەسىلىلەرنى مۇناسىۋەتلەشتۈرگەن. يەنە گەرچە ئەزھەردە ئىگەللىگەن نورمال دۇنيا قاراشقا ئىگە بولىشىدىن قەتئىي نەزەر ھافىز ئىبراھىم ۋە ئەرەب، ئىسلام شائىرى ئەھمەد مۇھەررەملەرنىڭمۇ دىنىي ياقلىغان ئەدەبىي ئىجادىيەتلىرىدە ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنىڭ سايىسىدا ھەرىكەت قىلغانلىقلىرىنى تىلغا ئېلىش مۇمكىن.

مۇھەممەد ئىقبال:

شائىر مۇھەممەد ئىقبال (1873)نىڭ قارىشىدىكى ئىسلامىزملىق ئىدىيىسى ئۈچ باسقۇچنى شەرت قىلىدۇ: بىرىنچى: ئىسلام دىنى كۆرسىتىپ بەرگەن شەرئىي مەقسەتلەرنى ئۆگىنىش. بۇلار ئەبەدىي ئۆزگەرمەيدىغان ھەقىقەتلەردىن ئىبارەت. ئىككىنچى: دىننى بارلىق ساھەلەردە ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن دىنىي جىھاد ئېلىپ بېرىش. ئەدىب بۇ يولدا چىڭ تۇرۇشى، سەۋر قىلىشى لازىم. بۇ باسقۇچ مۇستەھكەم ئەقىدە، كۈچلۈك ئىمان ۋە نەپسنىڭ ئىنتىلىشلىرىگە قارشى كۆرەش قىلىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ كۆرسەتمىلىرىگە تولۇق بويسۇنۇشنى تەقەززا قىلىدۇ. ئۈچىنچى: ئىسلام ئۈممىتىنىڭ غايىلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن بارلىق ئىسلامىي ئۆزلۈكنىڭ ھەرىكەتكە كېلىشى.

شەيخ ئەبۇلھەسەن ئەلىي ئەلھۆسنىي ئەننەدەۋىي:

ھىجرىيە 1405-يىلى رەبىئۇل ئەۋۋەل ئېيىنىڭ 2-كۈنى (24/11/1984) ئەدىب، مۇتەپەككۇر ۋە دەۋەتچى شەيخ ئەبۇلھەسەن ئەلىي ئەلھۆسنىي ئەننەدەۋىي ئىسلام دۇنياسىنىڭ كۆپلىگەن ئەدىب ۋە مۇتەپەككۇرلىرىنى ئۆز ئىچىگە بىر قېتىملىق يىغىلىشتا "ئىسلام ئەدەبىياتى بىرلىكى"نىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكىنى ئېلان قىلدى. بۇ بىرلىك ئىسلام ئەدەبىياتىغا باشقا ئەدەبىي ئېقىملارغا ئوخشىمايدىغان ئۆزگىچە سالاھىيەت بەخش ئەتتى. ئەمما شۇنى نەزەرنى ئېتىبارغا ئېلىش لازىمكى، «ئىسلامىزم ئەدەبىياتى ئوقۇمى» «ئىسلام ئەدەبىياتى بىرلىكى» نىڭ ئېلان قىلىنىشىدىن ئۇزۇن يىللار مۇقەددەم مەيدانغا كەلگەن. بىز، دەۋەتچى ۋە ئەدەبىياتچى سەييىد قۇتۇبنىڭ 1952-يىلى مىسىردىكى ئۆزى باش تەھرىرلىك قىلغان گېزىتنىڭ ئەدەبىيات سەھىپىسىگە رىياسەتچىلىك قىلىۋاتقان چاغلىرىدا ئىسلام ئەدەبىياتىنى جانلاندۇرۇشقا

چاقىرغانلىقىنى ئۇچرىتىمىز. يەنە سەييىد قۇتۇبنىڭ قېرىندىشى مۇھەممەد قۇتۇبمۇ 1961-يىلىدىكى يازمىلىرى، خۇسۇسەن "ئىسلامىي سەنئەتنىڭ مېتودى" ناملىق ئەسىرىدە ئىسلام ئەدەبىياتىغا چاقىرىق قىلغان. يەنە دوكتۇر نەجىب كەيلانىي (1963-يىلى) ئۆزىنىڭ "ئىسلامىزم ۋە ئەدەبىي ئېقىملار" ئەسىرىدە، دوكتۇر ئىمادۇددىن خەلىل (1972-يىلى) ئۆزىنىڭ "ھازىرقى زامان ئىسلام (ئەدەبىياتى-ت) ئوبزورچىلىقى، 1982-يىلى نەشر قىلىنغان "ئىسلام ئەدەبىياتى ئوبزورچىلىقىدا يېڭى ئورۇنۇشلار" ناملىق ئەسىرى ۋە "ھازىرقى زامان ئىسلام ئەدەبىيات- سەنئىتى- تەتقىقات ۋە ئەمەلىيەت" ناملىق كىتابلىرىدا، شۇنىڭدەك بۇ كىتابلىرىدىن ئىلگىرى، يەنى 1961-يىلىدىن باشلاپ دەمەشقتە نەشر قىلىدىغان «ئىسلام ھەزارىتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىپ كەلگەن ئەدەبىي خۇسۇستىكى يازمىلىرىدا ئىسلام ئەدەبىياتى قوشۇنى شەكىللەندۈرۈش چاقىرىقلىرىنى ئۇچرىتىمىز.

شۇنىڭ ئۈچۈن ھىندىستاندىكى نەدۋەتۇل ئۇلەما ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ رەئىسى ۋە دۇنيا ئىسلام ئەدەبىياتى بىرلىكىنىڭ رەئىسى شەيخ ئەبۇلھەسەن ئەلىي ئەلھۆسىنىي ئەنەدەۋىي ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ يېڭى بايراقدارى ۋە قۇرغۇچىسى ھېسابلىنىدۇ. "بىرلىك" ئىسلام ئەدەبىياتى نامىنى قوللىنىپ، ئىسلامىزم ئاتالغۇسىغا ئەھمىيەت بىرىپ كەتمىگەن. ئەمما، مەسىلە پەقەت ئاتالغۇ مەسىلىسىدىنلا ئىبارەت، ئاتالغۇلارنى ئۇنداق ياكى مۇنداق بولۇپ قېلىشىدا مەسىلە يوق.

دوكتۇر ئابدۇرراھمان رەئفەت پاشا (ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن):

"بىرلىك" نىڭ ئەرەب ئەللىرىدىكى مۇئاۋىن رەئىسى. ئۇ، ئىمام مۇھەممەد ئىبن سەئۇد ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئەدەبىيات ۋە ئوبزورچىلىق دەرسلىرى بۇيىچە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىگەن. رەئفەت پاشا دەسلەپكى قەدەمدە ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنىڭ نەزىرىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان ۋە ئىسلام ئەدەبىياتىنى مۇداپىئە قىلغانلارنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

دوكتۇر ئابدۇلقۇددۇس ئەبۇ سالىھ:

ئىمام مۇھەممەد ئىبن سەئۇد ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات ۋە ئوبزورچىلىق دەرسلىرى بۇيىچە ئوقۇتقۇچىسى، "بىرلىك"نىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋە ئەرەب ئەللىرى ئىشخانىسىنىڭ رەئىسى.

شەيخ مۇھەممەد ئەررابىي ئەنەدەۋىي:

"بىرلىك"نىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋە ھىندىستان ئىشخانىسىنىڭ رەئىسى.

ئۇستاز مۇھەممەد ھەسەن بىرىگىش:

"بىرلىك"نىڭ ئەرەب ئەللىرى باش كاتىۋى ۋە "بىرلىك"تىكى پەيتۇا مەجلىسىنىڭ ئەزاسى.

دوكتۇر ئەدنان رىزا ئەنەھۋىي:

سەئۇدى ئەرەبىستانلىق شائىر ۋە ئەدىب. دۇنيا ئىسلام ئەدەبىياتى بىرلىكى نازارەتچىلەر كېڭەشىنىڭ ئەزاسى.

ئۇستاز مۇھەممەد قۇتۇب:

تونۇلغان مۇتەپەككۇر ۋە دەۋەتچى. پادىشاھ ئابدۇلئەزىز ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ۋە "بىرلىك"نىڭ پەخرىي ئەزاسى. مۇھەممەد قۇتۇب بىر تۇققىنى سەييىد قۇتۇب (ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) نىڭ ئىسلامىزم ئەدەبىياتىدىكى تىرىشچانلىقلىرىنى داۋاملاشتۇردى.

دوكتۇر ئابدۇلباسىت بەدىر:

مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ۋە "بىرلىك" نازارەتچىلەر كېڭەشىنىڭ مەسئۇلى.

دوكتۇر ھەسەن ئەلئەمرانىي(ماراكەشلىك):

ئىسلام ئەدەبىياتى بىرلىكىنىڭ ئەزاسى ۋە ئىسلام ئەدەبىياتىغا كۆچ چىقىرىدىغان "مشكات" ژۇرنىلىنىڭ باش تەھرىرى.

دوكتۇر مۇھەممەد مۇستەفا ھەدارە (مىسىرلىق):

"بىرلىك"نىڭ ئەزاسى ۋە ئىسكەندەرىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى.. ئۇ تونجى بولۇپ مودېرنىزم ئەدەبىياتى ۋە ئىدىيىسى ئېقىمىنىڭ ماھىيىتى ۋە ۋەيران قىلغۇچ غايىلىرىنى ئېچىپ تاشلىغان كىشى.

دوكتۇر ئابدۇرراھمان ئەلئەشماۋىي:

ئەشماۋىي ئىسلامدا چىك تۇرغان، ئىسلامىي مەسلىلەر ۋە ئىمانىي تەسەۋۋۇرنى قوغداش يولىدا كۆتۈرۈلگەن ئەڭ ياش ئاۋاز ھېسابلىنىدۇ.

پىكىر ۋە ئېتىقادلار:

ژانىرنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ ئەڭ مۇھىم ئاساسىي ئىنسان، كائىنات ۋە ھايات، دېگەن يۆنۈلۈش بويىچە ساغلام ئىسلامىي تەسەۋۋۇرنى ئاساس قىلىش.

ئىسلامىي تەسەۋۋۇردا چىك تۇرۇش تارىخىي ماتېرىيالىزمچىلار تەرىپىدىن تېڭىلىدىغان رەھىمسىزلەرچە يۈزلەندۈرۈشنى ئەمەس، بەلكى ئەدەبىيات- سەنئەتنىڭ بارلىق ساھەلىرى بويىچە ئىنسانىيەتنى ھاياتقا ئىسلامىي تەسەۋۋۇر بىلەن باقىدىغان نوقتىغا ئېلىپ كېلىش، دېگەننى مەقسەت قىلىدۇ. بۇنىڭ ئىسلامىزم ئەدەبىياتى سوتسىيالىستىك رېئالىزم ۋە

مەۋجۇدىيەتچىلىك ئېقىملىرىدىكى ئىدىيەدە چىك تۇرۇش قاراشلىرىدىن تۈپتىن پەرقلىنىدۇ. بىرىنچىسىنىڭ قارىشىدىكى ئىدىيەدە چىك تۇرۇش يىمىرىلگەن ماركىسىزملىق چۈشەنچە بويىچە كوللىكتىپقا ئالاقىدار مەسىلىلەردە چىك تۇرۇشنى كۆرسەتسە، ئىككىنچىسىنىڭ قارىشىدىكى ئىدىيەدە چىك تۇرۇش مەۋجۇدىيەتچىلىك ئېقىمى بويىچە پوئىزىيەدە ئەمەس، يالغۇز پروزاچىلىقتىكى ئەركىنلىك مەسىلىرىدە چىك تۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ.

تەسىرلىك ئىپادىلەشنىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدە ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيىتى بولۇپ، مەزمۇننىڭ ساغلاملىقىنى شەرت قىلغان ئاساستا ئۇنىڭ ۋاز كېچىشكە بولمايدۇ. بۇ نوقتىدا ئەدەبىيات باشقا نورمال سۆزلەردىن پەرقلىنىدۇ. تەسىرلىك ئىپادىلەشمۇ ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنىڭ مۇددىئاسىنى رىئاللىققا ئايلاندۇرىدىغان ئامىللارنىڭ بىرى.

ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنىڭ غايىسى مۇددىئاسى ئېنىق ئەدەبىياتنىڭ مەۋجۇتلىقىدىن ئىبارەت. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇسۇلمان ئەدىب "سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت" ئېقىملىرى ساھىپلىرىنىڭ چاقىرىقلىرىغا ئوخشاش ئەدەبىيات- سەنئەتنى ئاخىرقى غايە قىلىۋالمايدۇ، بەلكى ئۇنى ئاخىرقى غايىگە يېتىدىغان ۋاستە ئورنىدا قويىدۇ. بۇ غايە جانابى ئاللاھقا بولغان ئىماننى مۇستەھكەملەش ۋە كىشىلەر قەلبىگە ئىسىل ئەخلاقلارنى يېتىلدۈرۈش قاتارلىقلاردا گەۋدىلىنىدۇ.

تەپەككۇر ۋە ئىپادىلەش ئەركىنلىكى ئىجادىيەت ۋە ئەدەبىي چىنلىقنىڭ تەقەززاسىدۇر. بۇلار ئەدەبىي ئەسەرلەرنى سان ۋە سۈپەت جەھەتتىن بېيىتىشتا ۋاستىلىك رول ئوينايدۇ.

ئىسلام ئەدەبىيات- سەنئەتنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق ساھەلەر بويىچە ئەركىنلىكنىڭ دائىرىسىنى بەلگۈلەپ بەرگەن. ئىسلام، باشقا ئېقىملار تەرىپىدىن ئەدەبىيات- سەنئەتچىلەر ۋە باشقىلار ئۈچۈن تەمىن ئېتىلگەن سۆزلەش ئەركىنلىكىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ؛ چۈنكى ئىسلام دىنى بۇنداق قىلىشنىڭ جەمئىيەتنىڭ ساغلاملىقى، ئەقىدە، ئەخلاق، ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي بىخەتەرلىكى ئۈچۈن زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

ئەدەبىيات- سەنئەت يارامىلىق ئىنسان، يارامىلىق جەمئىيەت بەرپا قىلىشتىكى مۇھىم يوللارنىڭ ۋە ئاللاھ تائالانىڭ دىنىغا چاقىرىش، ئىسلامىي كىملىكنى ھىمايە قىلىش ئامىللىرىنىڭ بىرى.

ئىسلامىزم ئەدەبىياتى ئۆتمۈشتىن بۈگۈنگە قەدەر مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن بىر ھەقىقەت. ئۇ، قۇرئان كەرىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شائىرلىرىنىڭ قۇرەيش كاپىرلىرى بىلەن ئېلىپ بارغان تىركىششلىرىدىن باشلاپ تا زامانىمىزغا قەدەر ئاللاھنىڭ دىنىغا چاقىرىش، ئىسلامنىڭ دۈشمەنلىرى ۋە ئىسلامدىن ئاغقۇچىلارغا قارشى كۆرەش قىلىش قاتارلىقلاردا ھەسسە قوشۇپ كەلمەكتە.

ئىسلامىزم ئەدەبىياتى ئوخشىمىغان ئىرق ۋە تىللارغا مەنسۇپ ئىسلام مىللەتلىرىنىڭ ئەدەبىياتى بولۇپ، ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى بارلىق ئىسلام مىللەتلىرى ئارىسىدىكى ئورتاق سەنئەت ئۆزگىچىلىكىدىن ئىبارەت.

ئىسلامىزم ئەدەبىياتى تەرەققىيات، مودېرنىزم ياكى يېڭىلىق شۇئارلىرى ئاساسىدا كىلاسسىك ئەدەبىيات بىلەن يېڭى ئەدەبىياتنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئۆزۈۋېتىشنى مەقسەت قىلغان ھەرقانداق ئورۇنۇشنى قوبۇل قىلمايدۇ ۋە يېڭى زامان ئەدەبىياتىنىڭ كىلاسسىك ئەدەبىيات بىلەن يىلتىزداش ئىكەنلىكىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

ئىسلامىزم ئەدەبىياتى ئىسلامىي تەسەۋۋۇرغا ئۇيغۇن بولمىغان ئەدەبىي ئېقىملارنى، ساختىلاشتۇرۇلغان ئەرەب ئەدەبىياتىنى، شۇنىڭدەك شەخسىي خۇسۇمەت ياكى رەڭۋازلىقلارنى ئاساس قىلغان ئەدەبىي تەنقىدچىلىكنى رەت قىلىدۇ. يەنە گۇڭگىلىقلار بىلەن چىرمالغان، چەتئەللىچە ئاتالغۇ ۋە ساغلام بولمىغان ئىبارىلەر كۆپ ئۇچرايدىغان تىللارنىمۇ رەت قىلىدۇ ۋە ساغلام، ئېنىق شەكىلدە باھا بېرىشكە چاقىرىدۇ.

ئىسلامىزم ئەدەبىياتى ئەدەبىيات- سەنئەتنىڭ بارلىق ژانىرلىرىدىن پايدىلىنىدۇ، ئىپادىلەش شەكىللىرىنىڭ ھېچ بىرىگە قارشى تۇرمايدۇ. ئەدەبىي ئەسەرنى روياپقا چىقىرىشنىڭ ئۇيغۇن شەكلىنى بەلگىلەيدىغان مەزمۇنغا ئەھمىيەت بېرىدۇ.

ئەدەبىياتتىكى ئىسلامىيلىق ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئېنىقلىمىسىدا بايان قىلىنغان شەرتلەردىن ھالقىپ كېتىشكە قارشى تۇرىدۇ. مەسىلەن تەتقىقاتچىلارنىڭ بىرى ئوتتۇرىغا قويغاندەك "ئىنساننى ئىلاھلاشتۇرۇش (كىلاسسىك ئەدەبىياتتا)، ئۆزلۈكنى، شەخسىيەتچىلىكنى رومانتىكلاشتۇرۇش، ئىنسانىيەتنىڭ ئاجىزلىق لەھزىلىرىنى ئۇلۇغلاش (رېئاللاشتۇرۇش)، پىكرى، روھىي، ئەخلاقىي ئېغىشلارنى مەۋجۇدىيەتچىلىك نەزەرىيىسىگە تايانغان ھالدا تەسۋىرلەش" قاتارلىقلارغا قارشى تۇرىدۇ. ھالبۇكى، سارتىر ئوتتۇرىغا قويغاندەك بارلىق شەرتلەردىن ھالقىغان ئەخلاقىي ئەركىنلىك، دەيدىغان بىر نەرسە بولمىغىنىغا ئوخشاش، دېستيوۋېسكىي ئوتتۇرىغا قويغاندەك، مۇقەررەر ھالدا يوقىلىش بىلەن تۈگەللىنىدىغان چەكسىز روھىي زىتلىق، دەيدىغان بىر نەرسىمۇ يوق.

ئىسلامىزم ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ رېئال چەمبىرىكى بولۇپ، ئۇ تۇتۇرۇقسىز خىياللارنى روياپقا چىقىرىدىغان ياكى رېئاللىق بىلەن ئالاقىسى بولمىغان توقۇلمىلارنى ئوتتۇرىغا قويىدىغان ساھە ئەمەس، بەلكى ئىسلامىزم رېئاللىقى ئىدىيە، غايە ۋە ئەقىدىدىن ئىبارەتتۇر. ئۇنىڭ غايىسى پراگماتىزم چەمبىرىكى سۈپىتىدىكى شەخسىي مەنپەئەتنى چىقىش قىلمايدۇ. ئۇنىڭ كۆزلەيدىغىنى ئەقىدىنىڭ مەنپەئەتى ۋە بۇ ئەقىدىگە ئىشەنگەنلەرنىڭ مەنپەئەتنى چىقىش قىلىدۇ. ئىسلامىزم زالالەتنىڭ ئەمەس، ھەقىقەتنىڭ، ئېغىشنىڭ ئەمەس، توغرىلىقنىڭ چەمبىرىكى بولۇپ،

مۇسۇلمانلارنىڭ مەۋجۇتلىقى بىلەن ھەرىكەت قىلىدۇ. ئىنسانىيەت مەۋجۇتلۇقىنىڭ تەر تۆكۈش، ئىشلەش ۋە ئىبادەت قىلىشتىن ئىبارەت بۈيۈك ئىسلامىي غايىسى باردۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

«ئى ئىنسانلار! بىزنى سىلەر ئۆزەڭلارنى بىكار ياراتتى (يەنى سىلەر بىزنى ھايۋاناتلارنى يارىتقىنىمىزدەك بىز ھېچقانداق ساۋابمۇ بەرمەيدىغان، جازامۇ بەرمەيدىغان قىلىپ ياراتتى)، ئۆزەڭلارنى بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتۇرۇلمايدۇ دەپ ئويلامسىلەر؟» «مۇئمىنۇن سۈرىسى، 115-ئايەت»

«ئىنسان پەقەت ئۆزىنىڭ ئىشلىگەن ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ» «نەجم سۈرىسى، 39-ئايەت»

بۇ رىئاللىق قۇرئان كەرىمنىڭ ئۆزىدە مەۋجۇت بولۇپ، ئۇنىڭ مۆجىزىلىكىنىڭ بىرى قىسسە ۋە باشقا ئورۇنلاردا رەڭدار شەكىلدىكى ئەدەبىي ئىپادىلەشنىڭ يۈكسەك ئۆرنەكلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ خۇسۇستا يۇسۇف ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسى بىزگە ئانچە يىراق ئەمەس.

ئىسلامىزم ئىجادىيەتنىڭ ئالدىغا قويۇلغان چۈشەك ئەمەس. ئىسلامىزم ئەدەبىي ئەسەرنى تىما ۋە شەكىل جەھەتتىن بەدىئىلەشتۈرۈشنىڭ دائىرىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئەدىبنى ھالاكەتكە ئېلىپ بېرىشى مۇمكىن بولغان نوقتىدىن ساقلاپ قېلىشنىڭ بىر يولىدۇر. بارلىق ئەخلاقىي قىممەت قاراشلاردىن شەرتسىز شەكىلدە ئازات بولۇش پاكى ئەدەبىياتنىڭ ئۆز لوگىكا سىزىقىدىن چىقىپ كېتىشىنىڭ ئۆزى نەتىجىدە ئەدەبىي ئەسەرنى مەزمۇنىدىن يىراقلاشتۇرۇۋېتىدۇ. دېمەك، ئىسلامىزمنىڭ مەنتىقىسى ئىسلام ھازارىتىنى چىقىش قىلىدىغان بولۇپ، ئەدىبكە خاتىرىسىدە جەۋلان قىلىۋاتقان بارلىق پىكىرلەرنى ئىپادىلەش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىدۇ. ئەدەب ئىسلامىي تەسەۋۋۇر دائىرىسىدىلا بولىدىكەن خالىغان مەزمۇنى خالىغان شەكىلدە ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

يۇقىرىقىلارغا ئاساسەن ئىسلامىزم، مەيلى ساماۋىي پاكى بەشەرىي دىنلار بولسۇن ئىسلام ئەقىدىسىدىن يىراق بولغان بارلىق دىنىي مەزمۇنلارنى پەرقلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىگە يۈزلىنىش ئىنسانىي ئەقلىسىزلىك بىلەن تۇترۇقسىزلىق ئارىسىدىكى تۆگمەس توقۇنۇشلار ئازگىلغا ئىتتىرمەستىن، ئۇنىڭ غەم- قايغۇسى، ئازاب- ئوقۇبەتلىرىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن ئويغاق ئىسلامىي ۋىجدان، كۆيۈمچان ئىنسانىي ھېس ئارقىلىق روياپقا چىقىرىلىشى لازىم. "يوقلۇق"، "مەۋجۇدىيەتچىلىك" ۋە بۇلاردىن باشقا ئېقىملار ئوقۇرمەننىڭ دىنىي تەشنالىقىنى قاندۇرالمايدۇ، ھېس- تۇيغۇلىرىنى يۈكسەلتەلمەيدۇ، بەلكى ئەدەبىي ئەسەرگە بېغىشلىغان ۋاقتىنى زايە قىلىۋېتىدۇ، ئۇنىڭغا ھادىسىلەرنى قالايمىقان، پرسوناژلارنى خۇنۇك كۆرسىتىدۇ، ئەسەرنىڭ ماھىيىتىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ. بىر ئىشنى بۇزۇش پاكى ئۇنى خۇنۇكلەشتۈرۈش ئىسلامىزم ئەدەبىياتنىڭ تەبىئىتىگە ئويغۇن كەلمەيدۇ.

دەرۋەقە، بۇ خىلدىكى ئەسەرلەر ۋەقەلەرنىڭ تەبىئىتى، ئىسلامنىڭ كائىنات، ھايات ۋە مەۋجۇدلۇق قارىشىغا ئويغۇن كەلمەيدۇ. شۇڭلاشقا ئۇلار ئىسلامنىڭ ئەدەبىياتىنى باشقا ئېقىملار بىلەن ئارىلاشتۇرىۋېتىش توغرا بولمىسىمۇ، ئىسلامىزم يەنىلا ئىككى نوقتىنىڭ ئارىسىدىكى توسۇقلار ۋەيران قىلىنمىغان ئەھۋال ئاستىدا دۇنيا مىقياسىدىكى ئەدەبىي ئەمگەكلەر بىلەن يارىشىپ مېڭىشنى رەت قىلمايدۇ. ئىسلامىزمنىڭ ئۆزگىچىلىكى ئۇنىڭ زامان ۋە ماكاننىڭ تۈرەلمىسى، ئەقىدىنىڭ ئىنسان بىلەن ئۇچرىشىش نوقتىسى ئىكەنلىكىدىدۇر. شۇڭلاشقا ئۇ ئىسلامىزم ئەدەبىياتى دۇنياۋىي تەسىرگە، دۇنياۋىي قاراشقا، ئومۇمىيلىققا ئىگە. ئۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان رېئاللىق بىلەن كۆرۈنمەيدىغان غەيبنى ماس ئېلىپ ماڭىدۇ، ماددا بىلەن روھنىڭ، توراقلىق مەسىلەر بىلەن ئۆزگىرىشچان نوقتىلار ئوتتۇرىسىدىكى رەڭدارلىقنى توغرا ھەل قىلىدۇ. ئىسلامىزمنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ئىنسان ئەۋلادلىرى ئۈچۈن بەختلىك دۇنيا قۇرۇپ چىقىش، قىيىنچىلىقلىرىنى تۈگىتىشكە ھەمدەم بولۇش ۋە ئەقىدىسىگە تۇسالغۇ بولىۋالغان ئامىللارنى يوقىتىۋېتىشلا بولىدىكەن، ئۇنىڭدا چەكلىكلىكنىڭ چەكسىزلىك بىلەن مەۋجۇت بولۇپ تۇرىشىنىڭ، جۇزئىينى ئومۇم بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇشنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق قارىمۇ قارشىلىق يوق. بۇ تۈردىكى ئەقىدىنىڭ ئالدىدا تۇرىۋالغان توسالغۇلارنىڭ مىساللىرى قاتارىدا خىرىستىيان دىنىنىڭ تەسىرگە ئۇچرىغان ئەدەبىي مەھسۇلاتلارنى كۆرسىتىش مۇمكىن. بۇ تۈردىكى ئەسەرلەرنى لويىس شەيخۇ، سەلامەت مۇسا، غالىي شۇكرىي، لويىس ئېۋەز، ئىلىيا ھاۋىي، خەلىيل ھاۋىي، سەئىيد ئەقل، جىبرا ئىبراھىم جىبرا ۋە باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىدە ئۇچرىتىمىز. بەدر شاكىر ئەسسىياب، سەلاھ ئابدۇسسەبۇر ۋە باشقىلار بۇلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان.

- ئىسلامىزم ئەقىدىنى چىقىش قىلغان بىر ئەدەبىي تايانچ بولۇش سۈپىتى بىلەن ئىسلامدا ناھايىتى كەڭ ئورۇنغا ئىگە. ئەدەبىياتچىلار ئۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ كۆچلۈك پىكىرلىرى، مۇئەييەن غايىنى كۆزلىگەن سۇلۇكلىرى، توغرا قاراشلىرىنى ۋە ئوتتۇرىغا قويۇش مۇھىم بولغان ئىنسان مەسىلىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئىسلامىزم ئەدەبىياتى بۇ مەسىلەرنىڭ ھەممىسنى غايە ۋە مەقسەتلىرى ئۆز ئارا تىركىشىپ قالمىغان ئاساستا رەڭگارەڭ ئۆزگىچىلىكلەرگە ساھىپ تايانچقا ئىگە قىلىدۇ. ئىسلامىزمنىڭ ئەقىدىۋىي ئىدىيە بولۇشى يامان ئىش ئەمەس. چۈنكى بىزدىن كۆتۈلىدىغىنى، بىزنىڭ باشقىلارغا ئارىسىغا سىڭىپ كىتىشىمىز ياكى بىزگە يات زېمىندا ئۆستۈرۈلگەن ھەقىقەت ياكى توقۇلمىلارنى ئىنكاسى بولۇشىمىز ئەمەس. بىز ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شائىرلارغا مۇسۇلمانلار جەمئىيتىنى ھىمايە قىلىش، سۆز ئارقىلىق جىھاد قىلىش ھەققىدە بەرگەن بۈيۈك كۆرسەتمىلىرىنىڭ ماھىيىتىگە يىتىش ۋە كىشىلەر قەلبىدە چوڭقۇر ئىنقىلابلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرغان ئىسلامىي ئەخلاق قورۇلمىمىزغا كۆڭۈل بۆلىشىمىز ئۈچۈن ئۆتمۈشىمىزگە قايتىشىمىزنىڭ ئۆزىلا كۇپايە. ئىسلامىزم شۇلارغا تايىنىپ مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن،

شۇنىڭغا تايانغان ھالدا كىتابلار ئارىسىدىن خۇلاسىلەپ چىقىش مۇمكىن بولغان. توغرا يولدىكى خەلىپىلەرمۇ شائىرلارنىڭ ئىسلامنىڭ ئەخلاقىي ئاساسلىرىدا چىڭ تۇرۇشى توغرىسىدا كۆرسەتمىلەرنى بېرەتتى. ئابباسىيلار دەۋرىگە كەلگەندە ئەبۇلئەتاھىيەنىڭ زاھىدلىق چاقىرىقى يۈكسەلدى، ۋەھەكازا.

تارقالغان ئورۇنلار:

ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنىڭ دۇنيانىڭ بارلىق جايلىرىدا تەرەپدارلىرى بار بولدى... ئۇنىڭ ھىندىستان ۋە ئەرەب ئەللىرىدە ئىشخانىلىرى بار. "دۇنيا ئىسلام ئەدەبىياتى بىرلىكى" ھىندىستان، تۈركىيە ۋە مىسىر قاتارلىق دۆلەتلەردە بىر قاتار قورۇلتايلارنى چاقىردى. بۇ قۇرۇلتايلارغا ئىسلام ئالەمىنىڭ كۆپ ساندىكى ئەدەبىياتچىلىرى ئىشتىراك قىلدى.

يۇقىرىقىلاردىن شۇ نەرسە ئايدىڭلىشىدۇكى: ئىسلامىزم زامان ۋە ماكاننى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئومۇمىي مەناغا ئىگە بىر ئۇقۇم بولۇپ، ئىسلام دەۋىتى بىلەن ئوخشاش قەدىملىككە ئىگە. ئۇ ئەسىرلەر بويى ئىسلام بىلەن بىرگە مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن. ئۇ باشقا مۇسۇلمانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدىغان يالغۇز مۇسۇلمان ئەرەبلەرگىلا خاس ئەمەس، بەلكى توغۇلغان ئورنى، ياشىغان مۇھىتىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ ئورتاق ئەدەبىياتىدۇر. ئىسلامىزم ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار يازغۇچىلار، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلىدىغانلارنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئەسىرى ئەمەس، ئۇنى ئوتتۇرىغا قويۇلغان ھەر قانداق بىر مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويغان، ھەتتا ئوخشىمىغان تۈرلىرى بويىچە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئىلمىي مەسىلىلەرگە ئائىت يازمىلاردىنمۇ ئۇچرىتىش مۇمكىن. بۇ نوقتىنى چىقىش قىلغاندا، ھىندىستان، پاكىستان، ھىندونۇزىيە، چاد، سىنىگال ياكى باشقا ھەرقانداق بىر ئەلنىڭ ئىسلام ئەدەبىيات مەدرىسسى ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنىڭ ۋەكىلى ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭدەك بەدىئىيلىك ئاساسلىرى بويىچە يېزىلغان ئىلمىي ئەسەرلەرگىمۇ ئوخشاش كۆز بىلەن قارىلىدۇ. ئەرەب بولمىغان ئىسلام ئەللىرىنىڭ ئەدەبىياتلىرى كائىنات، ئىنسان ۋە ھاياتقا قارىتا ئىسلامىي تەسەۋۋۇر چەمبىرىكى ئىچىدە ھەرىكەت قىلغان، ئىسلام قارشى تۇرىدىغان ياكى پىكىر قىلىش مېتودىغان ئويغۇن بولمىغان مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويمىغانلا بولىدىكەن ئۇلارمۇ ئوخشاشلا ئىسلامىزم ئەدەبىياتىنىڭ بىر ۋەكىلىدۇر.

ئەتراپلىق مەلۇمات ئۈچۈن پايدىلىنىش ماترىياللىرى:

- د.ئابدۇرراھمان رەئفەت پاشا: نحو مذهب إسلامي في الأدب والنقد، ئىمام مۇھەممەد ئىبن سەئۇد ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتى باسمىسى، 1405ھ/1985م.
- مۇھەممەد قۇتۇب: منهج الفن الإسلامي، شۇرۇق نەشرىياتى، بېيرۇت/قاھىرە.
- مۇھەممەد ھەسەن برىگىش: في الأدب الإسلامي المعاصر، مەنار كۇتۇبخانىسى، ئىئوردانىيە/ زەرقائ.
- ئابدۇللاھ ھەمەد ئەلئۇۋەيشىق: الأدب في خدمة الحياة والعقيدة، رىياد ئەرەب تىلى پاكولتېتى نەشرى، 1389ھ/1390ھ.
- ئەبۇلھەسەن ئەنندەۋىي: نظرات في الأدب، قەلەم نەشرىياتى- دەمەشق، 1408ھ/1988م.
- مۇھەممەد رابىي ئەنندەۋىي: الأأدب الإسلامي وصلته بالحياة، رىسالە مۇئەسسەسەسى، بىرىنچى نەشرى 1405ھ/1985م.
- ۋازىھ ئەنندەۋىي: أدب الأأأ الإسلامية، رىسالە مۇئەسسەسەسى، بىرىنچى نەشرى، 1405/1985م.
- دۇنيا ئىسلام ئەدەبىياتى بىرلىكى ماترىيالى: تعريف برابطة الأدب الإسلامي، 1409ھ/1989م.
- "ئەلمىشكات" ژۇرنىلى، 13-سان، تۆتىنچى يىل، 1410ھ/1990م.
- سەييد قۇتۇب: النقد الأدبي- أصوله ومفاهيمه، شۇرۇق نەشرىياتى- بېيرۇت.
- د.نەجىيب كەيلانىي: الإسلامية والمواهب الأدبية، رىسالە مۇئەسسەسەسى، ئىككىنچى نەشرى، 1410ھ.

مۇنبەر ئىسلام تور بېكىتى

ئۇيغۇر تەرجىمە مەركىزى